

ЗНАЧЕННЯ КОРОНАЦІЇ ДАНИЛА РОМАНОВИЧА ДЛЯ ВОЛИНСЬКОЇ ЗЕМЛІ

Коронацію князя Данила Романовича без перебільшення можна вважати однією з найважливіших подій у середньовічній історії Волині. Вона означала інтеграцію Волинської землі як складової частини Волинсько-Галицької держави до тогочасної європейської спільноти. Це було так само актуально в той далекий час, як і тепер.

Здається, в цьому не мало би бути жодних сумнівів, однак, як і кожна видатна подія, коронація Данила також трактується неоднозначно. Висловлюється думка, що вона начебто була інспірована папою Римським з метою інтеграції тодішньої Української держави до католицького політикуму з перспективою поширення в ній католицизму. Нерідко стверджується, що особисто Данило ставився байдуже до коронації або, що зробив він це під тиском політичних обставин, чи, що це більше вигідно було Риму, ніж Русі, висловлюється також сумнів у тому, що однією з істотних причин коронації була татарська загроза тощо. З деякими з цих думок можна погодитись, інші – викликають несприйняття, чи бодай сумнів.

Однак звернімося до першоджерел і передусім до повідомлення про цю важливу для нашого краю подію в Галицько-Волинському літописі, де при описі подій 1253 року вміщено такий досить докладний запис. “У той же час прислав папа послів достойних, що принесли (Данилові) вінець, і скіпетр, і корону, які означають королівський сан, кажучи: “Сину! Прийми од нас вінець королівства”. Він бо перед цим прислав (був) до нього біскупа веронського і каменецького (Якова Браганця), кажучи йому: “Прийми вінець королівства”. Але він (Данило), у той час не прийняв був (вінця). Сказавши: “Рать татарська не перестає. Зле вони живуть із нами. Та як можу я прийняти вінець без підмоги твоєї?”. Тим часом Опізо (посол папський) прийшов, несучи вінець (і) обіцяючи: “Ти матимеш поміч од папи”. Але він, (Данило), все одно не хотів, та умовила його мати його (Анна), і (князі лядські) Болеслав (Стидливий) та Самовит (син

Конрада), і бояри лядські, кажучи: “Прийняв би ти вінець, а ми (готові) єсмо на підмогу проти поганих”. Він, отож, прийняв вінець од Бога, од церкви Святих Апостолів, від престолу святого Петра, і від отця свого, папи (Ін)нокентія, і від усіх єпископів своїх. (Ін)нокентій же проклинав тих, що хулили віру грецьку православну, і збирався він собор учинити про істинну віру (і) про возз’єднання церкви. Прийняв же Данило од Бога вінець у городі Дорогичині, коли він ішов на війну (проти ятвягів) із сином Левом і з Самовитом, князем лядським”¹.

Цей досить довгий уривок ми навели зумисне, щоб мати змогу звіритися з ним, докладніше аналізуючи наведені вище припущення, і з’ясувати значення коронації Данила для Волині і не лише для неї.

Однією з причин (хоч і не основною), які спонукали Данила Романовича прийняти королівську корону, була постійна татарська загроза і необхідність боротьби з нею².

Існує й інша думка, а саме, що боротьба з татарами мало цікавила Рим, натомість, надсилаючи корону Данилові, Святий Престол мав на меті залучити Русь до церковної унії³.

Попри те, що факт коронації Данила Романовича, засвідчений записом у Галицько-Волинському літописі, не викликає сумніву, окремі запитання, пов’язані з цією подією, як бачимо, продовжують виникати. Ця тема повертає нас до витоків “європейської орієнтації” України-Русі та Волинсько-Галицької держави, в складі якої знаходилась і Волинська земля. Питання про титул України як королівства має тривалу історію⁴. Припускають, що Данило Романович не був єдиним серед руських князів, які були удостоєні коронації. Деякі історики, і серед них відомий дослідник ватиканських архівів Атанасій Великий, звертають увагу на посольство 1000 року, те саме, що коронувало Стефана Угорського і разом з угорськими та чеськими послами прибуло до Києва. Вчений вважав, що воно привезло корону для Володимира, свояка німецького імператора Оттона III. На

¹ *Літопис Руський*. Пер. Л. Махновець. Київ 1989, с. 412-413.

² Див. напр.: Ісаєвич Я. *Галицько-Волинська держава*. Львів 1999, с. 21.

³ Крип’якевич І. *Галицько-Волинське князівство*. Львів 1999, с. 133.

⁴ Бадяк В. Корона. *Дзвін*. Львів 2001, № 10, с. 118-124.

думку А. Великого, якщо Оттон посприяв у отриманні корони Стефану Угорському, то мав тим більше підстав зробити це для посвяченого Володимира. Отже, якщо Папа коронував великого київського князя у 1000 році, то за традицією папської курії Русь-Україна вважалася королівством і в силу цього її спадкові володарі, так би мовити, автоматично ставали законними королями. З реконструкції А. Великого виходить, що починаючи з 1000 року, в Римі Україну-Русь вважали королівством. Свідченням того є такий промовистий факт. Коли в 1075 р. син Ізяслава Ярославича Ярополк звернувся до Григорія VII з питанням про успадкування київського престолу папа назвав його королем і передав йому королівську корону. Цим Апостольська столиця визнала право Ярополка Ізяславича на батьківський престол, якого позбавили Ізяслава його брати. Зауважимо, що усунення від престолу Ізяслава було порушенням заповіту Ярослава Мудрого своїм бунтівливим синам. Передача папою корони онукові відомого в усій Європі правителя могутньої держави Ярослава була просто фактом констатації законних прав спадкоємця королівської влади. І коли майже через двісті років по тому Данило Романович зосередив у своїх руках усю повноту влади в державі, Рим, надсилаючи йому корону, без жодних сумнівів визнав за ним право на роль єдиного законного правителя Русі-України. Саме тому папа Інокентій IV ще перед актом коронації називає Данила королем, а його державу королівством. При цьому римський понтифік, очевидно, спирався на документи ватиканської канцелярії. Королівська гідність Данилові припала не з його нового піднесення, а була правом династичного спадку. Данило, який походив з Рюрикового роду, що з IX століття володів Києвом, не мав потреби в нових юридичних актах. Корона була надіслана йому Апостольським престолом як засіб визначення з-поміж претендентів юридичного спадкоємця киево-руського престолу. Цим самим Рим визнав, що Київське королівство перейшло не на Північ звичайному князеві Олександрові Суздальському, а в західноукраїнські землі⁵.

⁵ Великий А. Проблема коронації Данила. *Корона Данила Романовича 1253–1953. Доп. Римської сесії II Наук. конф. НТШ (Рим, 18 грудня 1953 р.)*. Рим–Париж–Мюнхен 1955, с. 15-16.

Отже, в грудні 1253 р. Данило Романович був визнаний королем Волинсько-Галицької держави, яку в Європі називали Королівством Русі. Але що ж сприяло цьому, чому на нашу землю стали звертати в тодішньому політикумі таку пильну увагу? Процес, який передував фактові коронації, розпочався ще в 40-их роках XIII ст. Перемога над рицарями Добжинського ордену під Дорогичином над Бугом, яку здобув Данило в 1238 році⁶, а потім і нищівний розгром ним польсько-угорського війська під Ярославом над Сяном 1245 р.⁷ наочно засвідчили, що в Східній Європі з'явилась потуга, з якою слід рахуватися. Незаперечний авторитет тодішнього західного світу Папа Римський, здається, першим звернув на це увагу і вже з 1246 р. постійно титулує Данила і Василька “королями”⁸. Врешті-решт, після переговорів, що тривали сім років, видатний князь погодився, начебто під певним тиском рідних і близьких, прийняти королівську корону. Щоправда, незрозуміло, чому цей процес так затягнувся.

Варто зауважити, що з уваги на тодішню міжнародну обстановку коронація була більше вигідна папському престолові, ніж Русі. В цей час папа виношував ідею створення антитатарської коаліції, до якої планувалося залучити Польщу, Чехію, Моравію, Померанію та Сербію. При цьому найбільшу надію Рим покладав на Волинсько-Галицьку Русь, як на силу, яка чи не єдина в той час справді здатна була стримувати натиск татар. Щоправда, Данила тоді мало цікавила війна з татарами. Судячи з даних Руського літопису, в той час він приділяв більшу увагу північним сусідам: ятвягам і литовцям, які регулярно нападали на Волинське Полісся. Мали місце конфлікти із західними сусідами – поляками. Це також видно з літописних повідомлень. За таких умов Данилові було вигідніше підтримувати добрі стосунки як із східними, так із західними сусідами. Отже, попри те, що ініціатива коронації виходила від папи і Данило, добре усвідомлюючи, що вона дасть більше користі Риму, який боявся просування татар на захід, ніж Русі, все ж таки пішов на цю акцію. Однак зробив це не стільки перед загрозою татарських

⁶ *Літопис Руський...*, с. 392.

⁷ *Там само*, с. 402-404.

⁸ Крип'якевич І. *Галицько-Волинське князівство...*, с. 149.

нападів, скільки під тиском політичних обставин, що склалися довкола нього в 1252–1253 рр. Першою такою обставиною була участь Данила у війні католицьких монархів за австрійську спадщину з метою посадити на престол сина Романа, одруженого з спадкоємницею престолу герцогинею Гертрудою. У цій боротьбі Данило виступав як рівний королю Угорщини Белі IV, чи королю Чехії Пржемислу II, не кажучи вже про польських князів Владислава Опольського і Болеслава Мазовецького чи герцога Баварського. Волинсько-галицький правитель дійшов з військом аж до Чехії⁹. Участь у коаліції засвідчила високий авторитет не лише його самого, а й його держави. Другою обставиною, яка стимулювала Данила Романовича коронуватися, стала війна з Литвою, верховний правитель якої Міндовг незадовго перед тим прийняв католицизм і також коронувався. Цікаво, що коронація Данила була здійснена в північному місті Волинської землі – Дорогичині, на русько-польсько-литовському пограниччі. Цим новий король мав показати і литовцям, і полякам, і тевтонцям, що як Дорогичин, так і навколишні землі є його законними володіннями. Гадаємо, що попри різні застереження, що їх роблять окремі історики, Данило все ж прагнув стати королем, адже цей титул підносив його над численними князями, баронами чи герцогами. Дуже важливим політичним наслідком коронації Данила Романовича було те, що він став рівним з іншими коронованими особами тодішньої Європи. З цього часу він постійно і послідовно в літописі іменується королем. Необхідно наголосити, що й сам Данило, і його наступники мали атрибути королівської влади, зокрема корону, скіпетр, королівську печатку. Під впливом зв'язків із західними державами ці ознаки влади набули особливого значення. Сама ж Волинсько-Галицька держава сусідами називалась “Королівство Русі”.

Звичайно ж, коронація Данила справила вплив і на зовнішньополітичні стосунки держави. Уже в 1254 р. було підписано державний договір з Литвою, скріплений династичним шлюбом сина Данила Шварна з дочкою Міндовга¹⁰. Авторитет короля Данила продовжував діяти навіть після його смерті в 1264 р.

⁹ *Літопис Руський...*, с. 411-412.

¹⁰ *Там само*, с. 414.

Наступники докладали чимало зусиль для поліпшення відносин з Литвою. Особливо тісне зближення обох сторін відбулося за правління сина Міндовга Войшелка, який, прийнявши християнство за східним обрядом, у своїй політиці дотримувався виразної проруської орієнтації. Проте врегулювати до кінця відносини з Литвою так і не вдалося. Добросусідські стосунки періодично змінювалися станом крайньої напруженості або навіть військових конфліктів. Через двадцять років після укладення договору русько-литовський союз остаточно розпався. Новий правитель Литви – Тройден уже в 1274 р. “грабував як злодій” Волинську землю¹¹. Ворожнечу, що наступила у волинсько-литовських відносинах, використали татари, які вже в 1277 р. примусили волинян брати участь у своїх походах проти Литви¹².

Останнього піднесення Волинська земля в складі Королівства Русь зазнала за внука Данила Романовича – короля Юрія I Львовича (1301–1315), який був гідним продовжувачем справ свого славного діда. Столицею держави стало місто Володимир. Зображення Юрія збереглося на державній печатці. Він з короною на голові і скіпетром у руці. Напис на печатці повідомляє що це “Руський король, принцепс Володимирі”¹³. Авторитет короля Юрія був такий високий, що він створив самостійну митрополію з центром у Володимирі¹⁴. Продовжувався розвиток держави за одного з наступників Юрія I, його зятя Болеслава Тройденовича, одруженого з дочкою Марією. Останній під іменем Юрія II був на престолі з 1325 по 1340 р.¹⁵ і в зовнішніх відносинах проводив досить гнучку політику. Так, він уклав союз з німецькими рицарями, і водночас підтримував добрі відносини із Золотою Ордою. Однак після перемог литовців над хрестоносцями він змінив орієнтацію і встановив дружні стосунки з Литвою. У 1331 р. Юрій II навіть одружився з донькою Гедиміна Офкою¹⁶.

¹¹ Там само, с. 428.

¹² Там само, с. 430.

¹³ Цинкаловський О. *Стара Волинь і Волинське Полісся*, Вінніпег 1984, т. 1, с. 55.

¹⁴ Крип’якевич І. *Галицько-Волинське князівство...*, с. 140.

¹⁵ Ржежабек И. Юрий II – последний князь всей Малой Руси. *Болеслав-Юрий II, князь всей Малой Руси: Сборник материалов и исследований*. Санкт-Петербург 1907, с. 1-66.

¹⁶ Крип’якевич І. *Галицько-Волинське князівство...*, с. 142.

В час його правління стольний град Володимир був одним з важливих центрів дипломатичних відносин. Зокрема, у 1331 р. місто відвідав київсько-московський митрополит Феогност¹⁷. Дипломатичні контакти король мав і з Ватиканом.

Необхідно наголосити, що коронація (як зрештою і вся діяльність Данила) дуже позитивно позначилася на історичній долі Волинської землі в складі Волинсько-Галицької держави. В часи короля Данила і його наступників Волинь була найрозвиненішим регіоном як у політичному, так і в суспільно-економічному, військовому та культурному аспектах. Свідченням суспільно-економічного розвитку краю цього часу є наявність доволі великих міст, яких тут нараховувалось понад 40. Слід наголосити, що якщо в цілому по Україні в той час містом було кожне шосте городище, то на Волині – кожне четверте, а це є яскравим показником прогресу розвитку регіону в часи Данила Романовича. Від початку і до 70-х рр. XIII ст., крім подальшої розбудови вже існуючих, таких як Володимир, Белз, Дорогобуж, Луцьк та інші, йшов процес формування нових міст: Угровська, Холма, Більська, Каміня, Любомля. Показово, що концентруються вони в західному і північному районах Волинської землі з метою їх залюднення, адже навколо міст обов'язково групувалися селища. До того ж чим більше їх було, тим місто було сильнішим.

Міста були осередками монументальної архітектури, причому в часи Данила та його наступників розквітла волинська архітектурна школа¹⁸. Її репрезентували, зокрема, храми, споруджені або лише оздоблені Данилом Романовичем¹⁹. З його активною будівничою діяльністю можна впевнено пов'язувати і палату, залишки якої відкриті на Високій Гірці в Холмі²⁰.

¹⁷ Ісаєвич Я. Д., Мартинюк А. І. *Володимир-Волинський. Історико-краєзнавчий нарис*. Львів 1983, с. 13.

¹⁸ Каргер М. К. Вновь открытые памятники зодчества XII–XIII вв. во Владимире-Волынском. *Ученые записки ЛГУ*, № 252. Серия исторических наук. Ленинград 1958, вып. 29, с. 25-28.

¹⁹ *Літопис Руський...*, с. 418-420.

²⁰ Gurba J., Kutylowska I. Sprawozdanie z badań wczesnośredniowiecznego grodziska w Chełmie Lubelskim. *Sprawozdania Archeologiczne*. 1970, t. 22, s. 231-241.

З розвитком волинських міст великі зрушення відбулися в економіці краю і зокрема в металургійно-ковальському та ювелірному ремеслах. На прикладі погоринського міста Дорогобужа можна наочно простежити стрімку динаміку розвитку залізобного ремесла: якщо раніше тут засвідчено не більше 24 найменувань залізних виробів, то в часи Данила Романовича їх кількість зросла до 71 найменування, тобто майже втричі. У ювелірному ж ремеслі йшов процес становлення волинської мистецької школи, що підтверджується великою кількістю специфічних суто місцевих прикрас²¹. Високого розвитку досягли гончарство та інші ремесла, зокрема деревообробне, каменеобробне, косторізне, чинбарське які представлені матеріалами з археологічних розкопок середньовічних міст і селищ Волинської землі в період XIII – перших десятиріч XIV ст.

В час правління короля Данила і його наступників увага державної адміністрації зосереджується на освоєнні північних поліських земель і на розвитку основної галузі тогочасної економіки – сільського господарства. Картографування поселень свідчить, що загалом з другої половини XIII до середини XIV ст., густина населення тут досягла оптимальної для давньоруського часу величини. Волинське Полісся стало відігравати велику роль у житті держави. Розвивалася торгівля, особливо зовнішня, яка знаходилася під патронатом верховної влади. Через Волинь пролягали міжнародні торговельні шляхи. В середині – другій половині XIII ст. важливими центрами зовнішньої торгівлі були Володимир, Луцьк і Холм в центрі Волинської землі і Дорогичин – на її північно-західній околиці. Перелік іноземних купців, що мешкали в 1289 р. у Володимирі (німці, сурожці, новгородці), вказує напрямки волинської зовнішньої торгівлі – Центральна Європа, Крим, Північна Русь.

Для забезпечення Волинської землі від нападів литовців та ятвягів з півночі і ляхів із заходу король Данило та його наступники почали будувати міцні укріплення. З ініціативи влади споруджуються оборонні вежі-донжони в Холмі, Білавині і

²¹ Прищепя Б. А., Нікольченко Ю. М. *Літописний Дорогобуж в період Київської Русі. До історії населення Західної Волині в X–XIII ст.* Рівне 1996, с. 24; Орлов Р. С. Ювелірне ремесло. *Археология Украинской ССР.* Київ 1986, т. 3, с. 431-432.

Стовп'ї, а також в Угровську та Бересті. Архітектурно-археологічні дослідження засвідчують їх значну потужність. Поява нового типу фортифікаційних споруд свідчить, що навіть після татаро-монгольського погрому оборонне будівництво на Волині не припинилося. Озброєння волинян не поступалося перед західноєвропейським – це засвідчують доволі численні археологічні знахідки мечів, булав, списів, стріл, кольчуг, шоломів, шпор, стремен тощо. Про високий рівень військової справи говорить і літопис. Так, у зв'язку з походом війська Данила на ятвягів перераховуються різні види зброї. “Щити їх як зоря були, а шоломи їх – як сонце на сході. А списи їх погойдувалися в руках, як безліч тростин. А стрільці обабіч ішли і держали в руках луки свої, наклавши на них стріли”. Під 1259 р. говориться, що в Холмі були кваліфіковані зброярі – “лучники і сагайдачники”²².

Зі сказаного вище видно, що Волинська земля в силу об'єктивних причин знаходилася на високому економічному і оборонному рівні розвитку. Важливу роль у цьому відіграв і суб'єктивний фактор особисто – король Данило Романович. Зміцнення обороноздатності Волині продовжувалось і за його наступників. Так, Володимир Василькович як спадкоємець корони побудував потужну оброну вежу в Кам'янці²³, а його наступник Мстислав Данилович 1291 р. – цегляну вежу в Чорторійську²⁴. При ньому ж почалося спорудження Луцького цегляного замку з трьома вежами. Завдяки входженню в європейську спільноту архітектура Волинської землі розвивалася під впливом західних сусідів. Слід зауважити, що навіть після того, як у центральних регіонах України-Русі капітальне будівництво на довгий час припинилося, на Волині воно тривало.

Завершуючи з'ясування питання про значення коронації видатного державного діяча доби середньовіччя Данила Романовича для історії Волині, варто зауважити, що своїм коронуванням він підтвердив статус Волинсько-Галицької держави як королівства, як гідної спадкоємниці Київської Русі. Ця держава під проводом шанованих на Волині правителів зі старшої лінії

²² *Літопис Руський...*, с. 408, 418.

²³ *Там само*, с. 447.

²⁴ *Там само*, с. 452.

Мономаховичів зайняла своє місце серед держав регіону. Необхідно сказати, що саме в добу Данила яскраво намітилась різниця між західною орієнтацією Волинсько-Галицької Русі і східною – Владимиро-Суздальського князівства. У цій короткій статті ми торкнулися лише деяких фактів, які свідчать про значення цієї видатної події для Волинської землі, але й вони стверджують, що коронація Данила є знаковою подією в історії України.